

ARAB TILIDA IZOFA BIRIKMASI

Jalolova Muazzamxon Kamolxon qizi

Alfraganus universiteti Filologiya va tillarni

o'qitish Arab tili 2-bosqich talabasi

Madiyor Fatilloyev

Sharq filalogiyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilidagi الإضافة “Izofa” birikmasining grammatik va semantik xususiyatlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilingan. Arab tili o'rganuvchilarida ba'zan qiyinchilik tug'diruvchi mudof va mudof ilayhning asosiy belgilariga, ularning qanday shakllanishiga va izofa orqali hosil bo'ladigan ma'no turlariga sodda misollar yordamida izoh berilgan. Shuningdek, bir necha nahv olimlari va arab olimlari tomonidan yozilgan kitoblar orqali “Izofa birikmalari” o'rganib chiqilgan. Mazkur maqola izofa birikmasini oson va aniq tushunishga yordam beruvchi amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Izofa, mudof, mudofi ilayh, nahv.

Аннотация. В данной статье на научно-теоретической основе анализируются грамматические и семантические особенности словосочетания الإضافة («изофа») в арабском языке. Рассматриваются основные признаки музафа и музаф илейха, особенности их формирования, а также виды значений, возникающих в изофетном сочетании; пояснения сопровождаются простыми примерами, что способствует устранению трудностей, возникающих у изучающих арабский язык. Кроме того, изучены труды ряда ученых-нахвистов и арабских исследователей, посвящённые изофетным конструкциям. Статья также включает практические рекомендации, облегчающие и уточняющие понимание изофы.

Ключевые слова: изофа, музаф, музаф илейх, нахв.

Abstract. This article provides a scholarly and theoretical analysis of the grammatical and semantic characteristics of the الإضافة (“izofa”) construction in the Arabic language. It examines the core features of mudaf and mudaf ilayh, the mechanisms of their formation, and the semantic types generated through the izofa structure, explained through clear and simple examples to address challenges commonly faced by learners of Arabic. Furthermore, the study reviews works by several nahw scholars and Arab linguists who have explored izofa constructions. The article also presents practical guidelines designed to facilitate a clearer and more accessible understanding of the izofa structure.

Keywords: izofa, mudaf, mudaf ilayh, nahw.

Ko‘plab o‘zbek adabiyot manbalarida izofa “qaratqichli birikma” deb tarjima qilinadi. Izofa — egalik, tenglik yoki nisbatni ifodalovchi ikki yoki undan ortiq ism birikmasi, ya’ni “qaratqich” va “qaralmish” so‘zlari orqali hosil bo‘ladi. Bu konstruktsiya arab tilida الإضافة (al-izofa) deb ataladi. Birinchi ism — mudof (qaratqich) — al- qo‘shimchasiz va tanvinsiz bo‘ladi, ikkinchi ism — mudof ilayh (qaralmish) — majrur (kasra yoki unga mos belgilar bilan) bo‘lib, butun birikmaning aniqligi unga bog‘liq bo‘ladi.

Misol: Arabchada: بَيْتُ الطَّالِبِ

O‘zbekcha: Talabaning uyi

بَيْتٌ—mudof (qaratqich), uy

الطَّالِبِ — mudof ilayh (qaralmish) talab

Mashhur arab adabiyotlarida izofa — bu ikki ism o‘rtasidagi qo‘shilish, unda birinchi ism mudof, ikkinchisi mudofun ilayh bo‘ladi. Bu qo‘shilish ma’no jihatdan bir birlikni tashkil etadi va mudofning mazmuni mudofun ilayh orqali to‘liq bo‘ladi.

Izofaning grammatik belgilari

izofani tanish uchun uchta asosiy belgi keltiriladi:

1. Mudof tanvin olmaydi.
2. Mudof oldidan “al” (ال) kelmaydi.
3. Mudofun ilayh majrur holatda bo‘ladi.

Bu uch belgi izofa qo‘shilishini boshqa so‘z birikmalaridan ajratib turadi.

Mudof va Mudof Ilayh haqida tóliqroq ma’lumotlar

Mudof — izofa birikmasining birinchi elementi bo‘lib, u majrur bo‘lmaydi va o‘z holatida alif-lom yoki tanvin olmaydi.¹ Shu bilan birga, mudofning aniqligi odatda mudof ilayhga bog‘liq bo‘ladi.

Tuzilishi: Mudof doimo bevosita mudof ilayh bilan birikadi va alif-lom (ل) yoki tanvin bilan ishlatilmaydi⁴⁸, chunki bu aniqlik mudof ilayh orqali belgilanadi.

Holatga qarab o‘zgarish: Mudofning shakli gapdagi sintaktik vazifaga qarab o‘zgarishi mumkin, lekin uning mustaqil aniqlik belgisi bo‘lmaydi.

Ba’zi darsliklarda mudof faqat ismlar orasida ishlatiladi va fe’l bilan bog‘lanmaydi.

Mudof Ilayh (مضاف إليه)

Mudof ilayh — izofa birikmasining ikkinchi elementi bo‘lib, u doimo majrur (jarr) bo‘ladi va birikmaning aniqligi ko‘pincha unga bog‘liq.

Majrurlik: Mudof ilayh har doim kasra yoki unga mos belgi bilan majrur bo‘ladi, bu orqali birikma grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalanadi.

Aniqlik belgisi: Agar mudof ilayh aniq bo‘lsa (alif-lom bilan yoki kontekst orqali), butun izofa aniqlik kasb qiladi, noaniq mudof ilayh esa butun birikmani noaniq qiladi.

Ko‘p elementli idofa: Uch yoki undan ortiq ismdan iborat murakkab idofalarda, faqat oxirgi mudof ilayh majrur bo‘ladi, boshqa elementlar o‘z holatini saqlaydi.⁴⁹

Mudof va mudof ilayh orqali nafaqat egalik, balki nisbat, tarkib, vaqt makon, o‘xshatish kabi semantik munosabatlar ifodalanadi.

Sifatlar yoki boshqa elementlar ba’zida soxta idofa hosil qilishi mumkin, bu holatni klassik grammatik qoidalar bilan farqlash zarur.

Mudofning mustaqil aniqlik belgisi bo‘lmaganligi sababli, kontekst orqali aniqlik yoki noaniqlik aniqlanadi.

⁴⁸ OpenText / University of Oregon – The Idāfa (Possessive Construct)

⁴⁹ MSU OpenBooks – Elementary Arabic II / Idafa Construct

Izofa birikmasini tushunishda har doim mudofning mudof ilayh bilan bog‘liqligini yodda tutish kerak. Murakkab yoki ko‘p elementli birikmalarda har bir ismning holatini alohida kuzatish tavsiya etiladi.

Izofaga bir necha misollar:
Bo'lim o'qituvchisi معلم القسم

Shaharningkutubxonasi مكتبة المدينة

Bolaning yuzi وجه الولد

Safar pasporti جواز السفر

Erkakning oti حصان الرجل

Izofani mazmun va shakl jihatdan bir necha turga bo‘linadi.⁵⁰

a) Izofa ma’naviya

Bu izofa ma’no yaratadi. Asosan quyidagi ma’nolarni bildiradi:

egalik (بيت زيد Zaydning uyi)

nisbat va tegishlilik

vaqt-joy

qism-butun

b) Izofa lafziyya

Bu qo‘shilishda ma’no o‘zgarmaydi, izofa faqat talaffuzni yengillashtirish uchun keladi. Odatda sifat vazifasidagi ismlarda uchraydi (ضارب زيد).⁵¹

c) Izofa bayoniya

Ikkinchi ism birinchining turini, jinsini yoki tarkibini tushuntiradi (خاتم فضة – kumushdan uzuk).

Izofaning ishlatilish shartlari

Izofa faqat ikkita ism orasida bo‘ladi.

Mudofning ma’nosi mustaqil bo‘lmaydi, u aniqlanishga ehtiyoj sezadi.

Mudofun ilayh doim majrur bo‘lishi shart.

⁵⁰ ابن هشام الأنصاري شرح قطر الندى وبل الصدى دار السير – الجزائر – (٢٠٢٠)
⁵¹ ابن مالك الألفية في النحو (٢٠٢٠ - ٢٠٢٣).

Ba'zan izofa ma'no bilan, ba'zan talaffuz bilan bog'liq bo'ladi.

Mudof oldida alif-lom kelmaydi, chunki u mazmunan ikkinchi ism orqali aniqlanadi. Alif-lom faqat mudofun ilayhga qo'yilishi mumkin va shu orqali butun birikma aniqlik oladi.⁵²

Istisnolar va maxsus holatlar

Qaysidir ismlar shaklan alif-lomli ko'rinsa ham, ular izofaga xos qoidaga zid emas (masalan: الذي, التي).

Boshqa ba'zi birikmalar ko'rinishda izofaga o'xshasa-da, aslida murakkab ism bo'lib, izofa hisoblanmaydi⁷ (masalan: عبد الله).

Izofaning nutqdagi vazifasi:⁵³

Ma'no qisqa va aniq ifodalanishi, so'zlar orasida bog'lanish yaratilishi, mulkiy va nisbat ma'nolari ixcham shaklda berilishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Izofa zanjiri — bu bir nechta idofa (mudof + mudof ilayh) bir-biriga ulanib hosil bo'lgan uzluksiz konstruktsiyadir.⁵⁴

Oddiy izofa: ikki ismdan iborat (mudof + mudof ilayh)

Izofa zanjiri: uch yoki undan ortiq ism birikmasi, har bir ikkinchi ism oldingiga bog'langan.

Masalan, Arabcha: مَصْبَاحُ غُرْفَةِ زَيْدٍ

O'zbekcha: Zaydning xonasi chirog'i

مَصْبَاحُ — mudof (chiroq)

غُرْفَةِ — mudof ilayh birinchi (xona)

زَيْدٍ — mudof ilayh ikkinchi (Zayd)

Izofa zanjiriga bir necha misollar:

مكتب مدير الشركة Kompaniya mudirining stoli

باب غرفة الضيوف Mehmonlar xonasining eshigi

قواعد نحو اللغة Til grammatikasining qoidalari

جداول رياضة الأطفال Bolalar sportining jadvallari

⁵² AbuArabAcademycom – Idafa Construction in Arabic

⁵³ علي الجارم و مصطفى أمين النحو الواضح دار التوفيقية (٢٠٢٣ - ٢٠٢٥).
⁵⁴ ابن هشام الأنصاري شرح قطر الندى وبل الصدى دار السير – الجزائر – (٢٠٢٠)

Makka shahrining eshigini ochish فتح باب مدينة مكة
 Qo'shning mashinasi rangi لون سيارة الجار
 Bu kun jumasining namozi صلاة جمعة هذا اليوم
 Ramazon oyining kunlari أيام شهر رمضان
 Maktab o'qituvchisi kitobining narxi ثمن كتاب معلم المدرسة
 Qozining stoli kursisi كرسي مكتب القاضي

Xulosa qilib shuni aytishim lozimki, izofa bu Arab tilida juda muhim, kóp qóllanuvchi va e'tibor qaratishimiz lozim bólgan mavzudir. Arab tili órganuvchilari izofa brikmalari shartlarini va qoydalarini mukammal va tóliq órganishlari zarurdir. Izofa mavzusi turli xil arab ulamolarining Nahv kitoblarida batafsil yoritib berilgan. Biz ushbu maqolada turli xil kitobardan oling malumotlar asosida Izofa va uning brikmalarini qisqa va tshunarli tarzda bayon ettik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

۱. ابن هشام الأنصاري شرح قطر الندى وبل الصدى دار السير – الجزائر – ۲۰۲۰
۲. ابن مالك الألفية في النحو – ۲۰۲۰ - ۲۰۲۳
۳. الجرجاني دلائل الإعجاز – ۲۰۱۸ - ۲۰۲۲
۴. علي الجارم و مصطفى أمين
- النحو الواضح دار التوفيقية – ۲۰۲۳ - ۲۰۲۵
4. MSU OpenBooks – Elementary Arabic II / Idafa Construct
5. OpenText / University of Oregon – The Idāfa (Possessive Construct)
6. AbuArabAcademy.com – Idafa Construction in Arabic
7. LDC Penn Arabic Treebank Guidelines
8. Raxmonov, A. (2025). MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA TIL O‘QITISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 126-130.
9. Рахмонов, А. К. (2025). АБУЛФАТХ БУРХОНИДДИН НОСИР МУТАРРИЗИЙ–ЎРТА АСР ШАРҚ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЁРҚИН НАМОЁНДАСИ. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 549-560.

10. Jo‘rayeva, M. A. SCHOLARS WHO CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF MEDICINE IN MEDIEVAL CENTRAL ASIA.

11. Fatilloyev, M. (2025). YOQUT AL-HAMAVIY VA “MU’JAMU-L-UDABO” ASARINING DUNYO BO‘YLAB O‘RGANILISHI. *YANGI RENESSANSDA ILM-FAN TARAQQIYOTI*, 1(3), 510-514.

12. QIZI, T. M. A. The Compatibility of Ogahis Literary Translation and the Originality of Jamis Artistic Creation. *JournalNX*, 6(12), 223-226.

13. Maxmuda, P. L. (2025). ARAB TILI MORFOLOGIYASIDA MUBOLAG‘A SIYG‘ALARI. *TA‘LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(4), 220-225.

14. Rustamova, M. B. Q., & Raxmonov, A. K. (2026). *Al-Mutarriziyning “Risalatun fi an-nahv” asarida ko‘makchi so‘zlarning semantik va sintaktik xususiyatlari*. *Science Time Journal*, 4(5/1), 487–492.

15. Komilovich, R. A. (2026). NOSIR AL-MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA SO‘Z TURKUMLARI TASNIFI VA ULARNING LINGVISTIK MEZONLARI. *Innovation and development*, 4(5), 339-343.

16. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «*Qazaqtany*», (29), 162-171.

17. Jurayeva, N., Küçük, S., Soyer, A., & n Kaba, H. (2025). Xorazm Shevalari O‘g‘uz Lahjasi Leksikasida Murakkab Tarkibli Dialektal Birliklarning O‘rni 1.

18. Jurayeva, N. (2025). HOSIYAT BOBOMURODOVA SHE‘RIYATINING POETIK XUSUSIYATLARI. *Indexing*, 1(1), 91-95.

19. Gulmuradovna, J. N. (2025). XORIJIY TILLARNI O‘RGANISHDA TIL KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. *Indexing*, 1(1), 86-90.

20. Жураева, С. Х. (2024). Interaction of youth slang and cultural values of the people. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(4), 119-126.

21. Жураева, С. Х. (2024). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. *XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR*, 1(2), 531-536.